

XVI. YÜZYILDA BATILI SEYYAHLARA GÖRE OSMANLILAR

Kamil ÇOLAK*

Öz

Seyahatnameler tarih branşının önemli kaynak türlerinden biridir. Osmanlı Tarihi'nin daha iyi anlaşılabilmesi için bu kaynak türünün kullanılması oldukça faydalıdır. Bu noktadan hareketle çalışmada, XVI. yüzyılda Osmanlı topraklarında bulunan ve yaşadıklarını kaleme alan Batılılara ait üç seyahatname incelenecektir. Bu seyahatnamelerden bir tanesi Macar ya da Sırp asıllı olup 1526 yılındaki Mohaç Savaşı'nda Osmanlılara esir düşen Bartholomaeus Georgievic'e aittir. Georgievic 9 yıllık bir esaretten sonra 1535 yılında kaçmayı başarmış ve başından geçenleri kaleme almıştır. Georgievic eserinde XVI. yüzyıl Osmanlı sosyal ve dini hayatıyla ilgili çarpıcı bilgiler sunmaktadır. İncelemeye tabi tutulacak olan ikinci seyahatname kendisini Macar kralı ilan eden Avusturya arşidükü Ferdinand'ın anlaşma yolları aramak için 1530 yılında İstanbul'a gönderdiği elçilik heyetinde yer alan tercüman Benedict Curipeschitz'in seyahatnamesidir. Elçiliğin yaptığı yolculuğun günü gününe anlatıldığı bu seyahatnamede, sosyal ve dini hayatın yanında Osmanlı devlet teşkilatıyla ilgili dikkate değer bilgiler yer almaktadır. Çalışmada değerlendirilecek olan son seyahatname Pedro adındaki bir İspanyol'a aittir. Pedro 1552 yılında Osmanlılara esir düşmüş, doktor olduğunu söyleyerek Kaptan-ı Derya Sinan Paşa'nın hizmetinde bulunmuş, 1555 yılında ise kaçarak Osmanlı topraklarından ayrılmıştır. Yazar eserini 1557 yılında kaleme alarak İspanya Kralı II. Philippe'e takdim etmiştir. Pedro eserinde özellikle İstanbul'daki sosyal, dini ve siyasi hayata dair önemli bilgiler vermektedir.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı, Seyahatname, Bartholomaeus Georgievic, Benedict Curipeschitz, Pedro

THE OTTOMANS IN THE SIXTEENTH CENTURY ACCORDING TO THE WESTERN TRAVELLERS

Abstract

A travel book is an important source type in the field of history. It is quite necessary to use this source type for a better understanding of the Ottoman history. Hence, three travel books written by

* Doç.Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.
kamilcolak28@gmail.com

the western travellers who lived in the Ottoman lands in the sixteenth century will be examined in this study. One of the books belongs to Bartholomaeus Georgievic who was a Hungarian or Serbian and captured by the Ottomans during the Battle of Mohacs in 1526. He managed to escape in 1535 after nine years of captivity and wrote his story of bondage. In his work, Georgievic gives stunning information about the Ottoman social and religious life in the sixteenth century. The second travel book that will be examined in this study belongs to Benedict Curipeschitz. He was a translator in a delegation who were sent to Istanbul in 1530 by Ferdinand, the king of Hungary and the archduke of Austria, to seek for the ways of agreement with the Ottomans. This travel book in which the delegation's travel was told day to day gives remarkable information about the Ottoman state organization as well as its social and religious life. The last travel book to be reviewed in the study belongs to a Spanish man named Pedro. He was captured by the Ottomans in 1552. He told he was a doctor and thereby worked under the service of Admiral Sinan Pasha. In 1555 he escaped and left the Ottoman lands. He wrote his memories in 1557 he presented his book to Philippe II, the King of Spain. In his work, Pedro gives important information about social, religious and political life in Istanbul.

Keywords

Ottoman, Travel Books, Bartholomaeus Georgievic, Benedict Curipeschitz, Pedro

GİRİŞ

Çeşitli nedenlerle uzak bölgelere seyahate çıkan kimselere seyyah; bu insanların seyahatleri esnasında gördükleri şeyleri ve başlarından geçen olayları kaleme aldıkları eserlere seyahatname adı verilir.¹ Bu bağlamda, sefaretname, gezi notu, gezi raporu, seyahat günlüğü, seyahat anıları vb. başlıklar altında görebileceğimiz eserlerin hepsi birer seyahatname olarak değerlendirilebilir.

Özellikle tarih, edebiyat, sosyoloji, din, iktisat, mimarlık, demografi ve filoloji gibi alanlarda bizlere önemli veriler sunan bu seyahatnameler, birinci el kaynaklar arasında yer almaktadırlar. Ancak bu kaynaklar kullanılırken içindeki bütün verilerin “mutlak doğru” olmayabileceği de gözden kaçırılmamalıdır. Zira pek çok kimse gibi seyyahlar da eserlerini bazı önyargılar taşıyarak kaleme almış olabilirler. Nitekim makalede incelenecek olan seyahatnamelerin bazılarında bu önyargılar kendisini açıkça göstermektedir ki, bunlara yeri geldikçe ileride değinilecektir.

Seyahatnameler tarih boyunca yazılacakmış eserlerdir. Osmanlı Devleti'nin kurulduğu tarihlerden itibaren de bu topraklar üzerinde çeşitli nedenlerle bulunmuş olan bazı batılıların çoğunlukla memleketlerine döndükten sonra anılarını kaleme aldıklarını görüyoruz. Bu seyahatnamelerin sayısı yüzyıllar geçtikçe artmıştır.² Bunun nedeni, zamana paralel olarak dünya üzerindeki siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel şartların da değişmiş olmasıdır.

XVI. yüzyıl Osmanlı Devleti ile ilgili olan seyahatnameler daha çok İstanbul'da elçi olarak bulunmuş olan Avrupalı devlet adamlarının raporları ya da elçilik heyetinde yer alan bazı Avrupalı görevlilerin kaleme aldıkları eserler ile kaçarak ya da azat edilerek ülkelerine dönen esirlerin anıları olarak karşımıza çıkmaktadır.

XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti ile ilgili yazılmış pek çok seyahatname vardır.³ Çalışmada bunlardan 3 tanesi ele alınacak ve seyyahların Osmanlı Devleti ile ilgili verdiği bilgiler incelenerek analiz edilecektir. Bu seyahatnameler Bartholomaeus Georgievic, Benedict Curipeschitz ve İspanyol Pedro'ya aittir. Yeri geldikçe konuyla ilgili farklı kaynaklara da müracaat edil-

¹ Seyahatname kelimesinin aslı “siyâhatnâme” şeklindedir. “Seyyâh” ve “siyâhatnâme” kelimeleri için bk. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Dersaadet, 1317, s.753.

² Osmanlı dönemindeki seyahatnamelerle ilgili genel bilgi için: *I.Uluslararası Seyahatnamelerde Türk ve Batı İmajı Sempozyumu Belgeleri* (28.X-1.XI.1985), Eskişehir 1987; “Yabancı Seyahatnamelerde Türkiye”, *Türk Yurdu*, C.33, Sa.310, Ankara 2013; Gülgün Üçel Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, İstanbul 2003; Tülay Reyhanlı, *İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1582-1599)*, Ankara 1983; gibi eserlere bakılabilir.

³ Bunlar arasında Salomon Schweigger, Ogier Ghiselin de Busbecq, Hans Ulrich Krafft, Hans Dernschwam, Baron Wratislaw ve Stanley Mayes'in eserinde yer alan Thomas Dallam'ın seyahatnameleri oldukça önemlidir. Bu eserlerin künyeleri Kaynakça'da belirtilmiştir.

miş olmakla birlikte çalışmanın omurgasını ilgili seyahatnameler oluşturmuştur.

I. MOHAÇ ESİRİ BARTHOLOMAEUS GEORGIEVIC (1505-1566) VE TÜRKLERLE İLGİLİ YAZILARI

Bu seyahatname, 1526 yılındaki Mohaç Savaşı'nda Osmanlılara esir düşmüş olan Bartholomaeus Georgievic adlı bir kişinin Türklerle ilgili kaleme almış olduğu yazılardan oluşmaktadır. Mohaç Savaşı'nda esir düştükten sonra Osmanlı topraklarına götürülen Georgievic, 7 defa satılarak el değiştirmiştir. 9 yıl Türklerin elinde esaret dönemi geçirdikten sonra 1535 yılında kaçmayı başarmış ve özgürlüğüne kavuşunca başından geçenleri kaleme almıştır. Nereli olduğu kesin olarak bilinmeyen Georgievic ilk yazılarında kendisini Macar olarak tanıtırken daha sonraki yazılarında Sırp olduğunu söylemektedir.

Georgievic, Mohaç Savaşı'nda esir edildikten sonra elleri arkasında ipe bağlanarak savaş alanından 7 günlük uzaklığa geldiklerinde burada hazır bekleyen esir satıcılarına teslim edildiğini ve oradan da Gelibolu'ya getirildiğini söylemektedir. Gelibolu'da bir mühtedî⁴ yanına gelerek Georgievic'e su satıcısı olarak çalışıp çalışmayacağını sormuş, o da esir tüccarlarının elinden bir an evvel kurtulabilmek için su satıcılığı alanında oldukça yetenekli olduğunu söyleyerek mühtedî tarafından satın alınmıştır. Georgievic eşeğe iki su tulumu yüklenerek sokak sokak dolaşıldığını ve "su" diye bağırarak suretiyle bu işin gerçekleştirildiğini aktarmaktadır. Bu işi ilk zamanlar iyi yapamadığını ancak zamanla alıştığını belirten Georgievic, efendisinin zamanla kendisinden memnun kalmaya başladığını ve aralarında bir antlaşma yaptıklarını belirtmektedir. Bu antlaşmaya göre Georgievic eğer efendisinin kendisi için ödediği paranın üç mislini kazanabilirse su tulumlarını da yanına alarak özgür kalabilecekti. Fakat efendisi onun Hıristiyanlığa bağlı olduğunu görünce kaçacağından endişe duymuş ve kendisini esir tüccarlarına iade etmiştir.⁵

Esir tüccarı Georgievic'i Çanakkale Boğazı'ndan geçirerek Bursa'ya götürmüş ve koyun çobanı olarak bir Karamanlı'ya satmıştır. Yeni efendisi onu satın alırken beğenmezse geri vereceğini ve parasını geri alacağını şart koşmuştur. İlk günlerde efendisi onun koyunlara tekme attığını görünce çobanlıktan hiç anlamadığını sezmiş ve onu esir tüccarlarına geri vermekle tehdit etmiştir. Bunu hiç arzulamayan Georgievic kendi memleketinde koyunların böyle güdüldüğünü söyleyince efendisi bu duruma şaşırmış ve

⁴ Gayrimüslim iken İslamiyeti kabul ederek Müslüman olan kimseye mühtedî denir.

⁵ N. Melek Aksulu, Mohaç Esiri Bartholomaeus Georgievic (1505-1566) ve Türklerle İlgili Yazıları, Ankara 1998, s.14, 15.

ona bu coğrafyada çobanlığın nasıl yapıldığını anlatmıştır. Ancak Georgievic çevrenin isimlerini ağaç kabuklarına yazdığı için efendisi onun kaçış planları yaptığını düşünerek esir tüccarlarına iade etmiştir.⁶

Bir koyun çobanına verilmek üzere tekrar satıldığını belirten Georgievic, bu kez daha akıllıca davranarak okuma yazma bilmediğini söylemiş ve Hıristiyan dinini inkar etmiştir. Hıristiyanların oruç zamanlarında, yemek yeneceği zaman kendisini hasta göstermiş ve efendisi onun dini sebepten değil de hastalıktan dolayı yemek yemediğini düşünmüştür. Georgievic efendisi için odun topladığını, çamaşır-bulaşık yıkadığını ve yün eğirdiğini söyleyerek bunların karşılığında sadece küçük bir parça et elde ettiğini dile getirmektedir. Georgievic'in ifade ettiğine göre bir yere gidildiğinde efendiler çadırlarında, hizmetkarlar ise açık havada toprak ya da yaprakların üzerinde uyurdu. Hatta Georgievic, bazen karla kaplı veya yağmurdan ıslanmış topraklar üzerinde de uyuduklarını belirtmektedir⁷ ki bu bilgiler biraz abartılıdır. Zira esirler zor şartlar altında yaşamakla beraber karlı kış gecelerinde dışarıda uyumaları söz konusu değildir. Ayrıca İslam hukukuna göre esirlere iyi ve adaletli davranma zorunluluğu vardır.

Her şeye rağmen Georgievic zamanla kurnazlaşmış ve efendisinin malını kendi hesabına kullanmaya başlamıştır. Şöyle ki; yakınlarında bulunan, bütün ahalinin tayin etmiş olduğu çobana efendisinin sürüsünden yaklaşık yirmi koyun sattığını söyleyen Georgievic, bunlara karşılık olarak para ve pişmiş et aldığını belirtmektedir. Georgievic, doldurduğu para kesesiyle kendisini kaçmaya hazırlarken buna fırsat bulamadan efendisinin ölmesi üzerine daha kötü birine satıldığını ve başka bir esir ile beraber yeniden kaçmayı planladıklarını aktarmaktadır. Biriktirdiği parayla kaçışı gerçekleştirmek için gerekli olan balta, tuz, halat ve ateş yakmaya yarayan aletler satın alan Georgievic ve arkadaşı bir gece kaçıya başlamış ve saklanarak dokuz günde Çanakkale Boğazı'na ulaşmışlardır. Balta ile odun kesmiş, bu odunları halatla bağlamış ve böylece bir sal yapmışlardır. Bir miktar kumaşı da yelken niyetine gererek Çanakkale Boğazı'nı geçmeye çalışan iki arkadaş Boğaz'ın ortasında rüzgar ters yönden esmeye başlayınca oradan oraya sürüklenmişlerdir. Sabahleyin bir Türk gemisi onları yakalamış ve sahipleri gelip geri alana kadar üç ay hapiste alıkoymuşlardır.⁸

Sahibinin gelip kendisini geri aldıktan sonra tarlada çalıştırmak üzere bir çiftçiye sattığını ifade eden Georgievic daha sonra eski sahibine geri veri-

⁶ Aksulu, age., s.15. Gelibolu ve Bursa'da esir tüccarı tarafından satılan Georgievic'in beğenilmeyerek tüccara iade edilmesi, esirlerin satın alınırken beğenilme şartıyla satın alındığını, bir müddet denendiğini, beğenilmediği takdirde iade edildiğini göstermektedir.

⁷ Aksulu, age., s.16.

⁸ Aksulu, age., s.16-17.

lerek bu defa da bir köylüye satıldığını ve bu köylünün oldukça iyi bir adam olduğunu belirtmektedir. Bu köylüyle beş yıl kaldıktan sonra yine kaçmaya kalktığını ama başaramadığını söyleyen Georgievic, kendisini seyis işi için ihtiyacı olan birine satmasını efendisinden rica etmiştir. Nihayet böyle biri çıkmıştır. Bir devlet idarecisi (subaşı) gelip ona hangi işten anladığını sormuş, Georgievic de çocukluğundan beri ilimle uğraştığını ve başka bir şey bilmediğini söylemiştir. Subaşı ona, eğer Müslüman olursa kendisini yanında at bakıcısı olarak çalıştırmak üzere satın alacağını söylemiş ve yanında çalışan herkesin sünnet olmuş olduğunu, ayrıca sünnet olmamış birini yanında savaşa götürmesinin yasak olduğunu dile getirmiştir.⁹ Karşılıklı olarak biraz konuştuktan sonra subaşı onu Müslüman olmamasına rağmen satın almıştır. Subaşı, eğer İslam'ı iyi anlarsa kısa sürede onun Müslüman olacağına inanıyordu çünkü aslında her üç dinin de esasları aynıydı. Bu arada subaşının dedesi Hıristiyan bir rahip olup her iki din arasında çok az farklılıklar olduğunu görünce Müslüman olmuş ve kendisine subaşı görevi verilmiştir. Subaşı, Georgievic'e, Müslüman olduğu takdirde kendi dedesi gibi onun da başına talih kuşu konacağını müjdelemiştir.¹⁰

Daha sonra efendisiyle Asya ve Avrupa seyahatlerine çıkan Georgievic bir defasında doğuda bulunurlarken Ermeni dağlarına doğru kaçmış ve bir müddet ıssız yerlerde oyalandıktan sonra geri dönmüştür. Geri dönüşte çobanlar kendisini yakalamış fakat o, kendisinin hür bir Yunanlı olduğunu, bir asilzadeye parayla hizmet ettiğini fakat hastalandığı için buralarda kaldığını belirtince, çobanlar tamamen inanmamakla beraber onu serbest bırakmışlardır. Buradan özgür bir insan olarak Kudüs'e giden Georgievic oradan da deniz yoluyla İspanya'ya giderek Osmanlı topraklarındaki esaret macerasını tamamlamıştır.¹¹

Georgievic eserinin değişik yerlerinde Türklerin gelenek ve göreneklere ile dini hayatlarından da bahsetmektedir. Müslümanlar, Hıristiyanları ibadet yerlerini kirleten kişiler olarak düşünmekte ve ibadetlerini yaparken onları yanlarında görmek istememektedirler. Georgievic'in aktardığına göre Müslümanlar sık sık yıkanmakta, Hıristiyanlar ise nadiren yıkanmaktadırlar. Yazar Türklerin sünnet geleneği hakkında da bilgiler vermektedir. Erkek çocuğu Yahudilerde olduğu gibi yeni doğduğunda sünnet edilmeyip

⁹ Sünnet olmak dinen aslında zorunlu olmamakla beraber Osmanlılar'da erkekler için müslüman olmanın değişmez şartı gibi uygulanmıştır. Kısaca, Osmanlılar Müslüman olan kişinin aynı zamanda sünnet olmasını şart koşmuşlardır. Bu bağlamda sünnet olmamış biri aynı zamanda Müslüman olmamış olacağından savaşa götürülmesi söz konusu değildir.

¹⁰ Aksulu, age., s.17-19. Din değiştirerek Müslüman olan kimselere, devlet ve ahali tarafından çeşitli yardımlar yapıldı. Bu açıdan subaşının, Georgievic'in başına müslüman olduğu takdirde talih kuşu konacağını söylemesi anlamlıdır. Müslüman olunca elde edilen ekonomik kazançlarla ilgili olarak bk. Kamil Çolak, *XVI. Yüzyılda İstanbul'da İhtidâ Hareketleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, s.85-99.

¹¹ Aksulu, age., s.19-22.

yaklaşık 7-8 yaşlarında sünnet edilmektedir. Bunun nedeni çocuğun kelime-i şahadet getirecek çağa gelmesini beklemiş olmalarıdır.

II. YOLCULUK GÜNLÜĞÜ 1530

Avusturya Arşidükü iken 1526 yılında aynı zamanda Macar Kralı olan I. Ferdinand Osmanlıların Balkanlardaki ilerlemelerine engel olamayacağını anlayınca Kanuni Sultan Süleyman ile bir antlaşma yapmanın yollarını aramıştır. Bu amaçla 1530 yılının başlarında Joseph von Lamberg ile Nicolas Jurischitz adındaki iki kişiyi elçileri olarak İstanbul'a göndermiş ve onlardan Türkler ile barış ya da ateşkes antlaşması yapılmasını sağlamak için çaba göstermelerini istemiştir. Elçilik heyetinde doğal olarak başka görevliler de vardır. Bu eseri kaleme alan kişi elçilik heyetinde tercüman olan Benedict Curipeschitz adlı biridir. Eserde, elçilik heyetinin İstanbul'a olan yolculuğu günü gününe tutulan notlarla anlatılmaktadır. Bu günlük yolculuk dönüşünde 1531 tarihinde basılmıştır.

Yazar yolculuk boyunca geçmiş olduğu yerler hakkında çarpıcı bilgiler vermekle beraber önyargılarını daha eserinin önsözünde ortaya koymakta, Hıristiyan fanatik bir din adamı gibi ifadeler kullanarak Hıristiyan halka Türklere karşı nasıl duygular beslemeleri gerektiği konusunda tavsiyelerde bulunmaktadır. Eserinin önsözünde Osmanlı'yı "zorba, Hıristiyanlığın baş düşmanı, dehşet verici ve kan dökücü" olarak niteleyen yazar; "Tanrının gazabına uğramamak, herkesin kendini yetiştirmesi ve Türklerin bugüne dek duyulmayan kısıcılıklarına daha çok dikkat edip bunu yüreklerinde duymaları için bu çağdaş yolculuk notları yazılmıştır"¹² demektedir.

Elçilik heyetinin yolculuğu 21 Ağustos 1530'da Macaristan'dan başlamış ve Bosna üzerinden İstanbul'a kadar devam etmiştir. Elçilik heyetinin geleceği Türklere bildirilmiş olduğundan heyet belirli noktalarda karşılanmış ve onlara güven içinde seyahat etmeleri için refakatçi birliği sağlanmıştır.

Heyet Saraybosna'ya geldiğinde o tarihlerde Bosna Sancak Beyi olan Hüsrev Paşa'yı ziyaret etmiştir. Yazar'ın belirttiğine göre Hüsrev Paşa iri ve şişmanca bir kişidir ve elçilik heyetine nazik bir şekilde davranarak yaklaşık iki saat kadar onlarla görüşmüştür. Yazar, Hüsrev Paşa'nın adamlarının rengarenk ve sırma kordon işlemeli, güzel yaldızlı, kadifeli ve ipekli, tertemiz giysiler içinde olduklarını ve bu halleriyle oldukça etkileyici göründüklerini ifade etmektedir. Bu kişilerin elçilik heyetini selamlarken başlarıyla selam vermelerinin yanında aynı anda ellerini göğüslerine bastırması olmaları da yazarın dikkatini çekmiştir.¹³

¹² Benedict Curipeschitz, *Yolculuk Günlüğü 1530*, (Çev. Özdemir Nutku), 2.bs., Ankara 1989, s.12.

¹³ Curipeschitz, *age.*, s.23.

Yazar Curipeschitz, Saraybosna'ya gelene kadar olan Bosna topraklarında üç ayrı dinden ve milletten halk gördüğünü söylemektedir. Bunlardan biri eski Bosnalılardır. Bu grup Roma-Katolik kilisesine bağlı olup Türkler tarafından dinlerine dokunulmamıştır. İkinci grup ise Sırplardır. Ortodoks mezhebine mensup olan Sırp lar buraya Belgrad taraflarından gelmişlerdir. Üçüncü grup ise Türklerdir. Yazara göre Türkler, özellikle savaş ve idare tekniğini iyi bilen insanlardır.¹⁴

Curipeschitz, Osmanlı padişahının buraları imar ettiği için bazı Hıristiyan gençlerini İslam dinine sokmaya hak gördüğünü belirterek, şöyle devam etmektedir: "Türkiye'de usulden olduğu gibi, her köyden ya da bölgeden her yıl mutlaka üç, dört hatta beş delikanlı ya da çocuk toplamaya başlamışlar. Bu toplama işini yaparken de köyün en güzel ve en yetenekli gençlerini aşırıyorlarmış. Ana babanın tek çocuğu da olsa, güzel ve temiz görünüşlüyse hemen çekip alıyorlar, ama çocukları pek güzel olmayan ya da yetenezsiz olan dört beş çocuklu ailelerin çocuklarına dokunmuyorlarmış."¹⁵ Yazar, devşirme sistemi ile ilgili bu bilgileri ya daha evvel duymuş, ya da yolculuk esnasında Hıristiyan ahaliden öğrenmiş olmalıdır. Ancak bu bilgiler bazı hatalar içermektedir. Devşirilen çocuklar her yıl değil, ihtiyaca göre üç, beş ve bazen de yedi yıl arayla toplanmaktadır. Ayrıca tek çocuklu ailelerin çocukları da aile çocuksuz kalmasın diye bir kural olarak alınmaktadır.¹⁶

Türklerin kendi çıkarları dışında hiçbir anlamı olmayan nedenlerden dolayı her evden vergi olarak yılda bir Macar altını, yani 50 akçe topladıklarını belirten yazar, ayrıca hayvan başına toprağın her dönümünden, ürün veren her bahçeden, bağdan ve tarladan da vergiler alındığını ve bu vergilerin çoğu zaman değerinden daha yüksek hesaplandığını ifade etmektedir.¹⁷ Yazarın Türklerin kendi çıkarları için aldıkları vergiler olarak nitelediği vergi cizye vergisidir. Bu vergiye karşılık gayrimüslimler askerlik yapmazlardı¹⁸ ve devletin koruması altında bulunurlardı. Diğer vergilerin alınması ise oldukça normaldir zira benzer vergileri Müslümanlar da vermekteydiler. Öte yandan görevlilerin keyfi davranmaları nedeniyle vergilerin fazla hesaplandığına ve hatta olmayan yeni vergiler ihdas edildiğine zaman zaman rastlanabilmektedir. Ancak bu durum Müslümanlar için de söz konu-

¹⁴ Curipeschitz, *age.*, s.24-25.

¹⁵ Curipeschitz, *age.*, s.25.

¹⁶ Devşirmeler hakkında detaylı bilgi için İ.Hakkı Uzunçarşılı, "Devşirme", *İslam Ansiklopedisi*, C.3, M.E.B. Yay., Eskişehir, 1997, ss.563-565 ile Abdülkadir Özcan; "Devşirme", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.9, İstanbul 1994, ss.254-257'ye bakılabilir.

¹⁷ Curipeschitz, *age.*, s.25.

¹⁸ Yavuz Ercan gayrimüslimlerden alınan cizye vergisinin askerlikten muaf olmanın karşılığı olarak kabul edilebileceğini ifade etmektedir. Bk. Yavuz Ercan, "Türkiye'de XV. ve XVI. Yüzyıllarda Gayrimüslimlerin Hukukî, İçtimai ve İktisadî Durumu", *Belleter*, C.XLVII, S.188, 1983, s.1148.

su olabilir. Sonuçta ahalinin mağdur olmaması için devlet bu gibi durumlarda gerekli önlemleri alır ve durumun düzeltilmesi için *adaletnâmeler* yayınları.¹⁹

Yazar, seyahat esnasında konakladıkları yerlerde Hıristiyan esirlerin kendilerine hizmet ettirildiğini ve bunu yaparken efendileri tarafından itilip kakıldıklarını aktarmaktadır. Bu esirler içinden zaman zaman Müslüman olanların da var olduğunu belirten yazar, bunların “şeytana uydukları için” din değiştirdiklerini söylemektedir.²⁰ Bosna’da yaşayan Hıristiyanların giyimlerinde Türklere benzediğini ifade eden Curipeschitz diğer pek çok noktanın onları birbirinden ayırdığını dile getirmektedir. Hıristiyanlar saçlarını uzatırlarken Türkler saçlarını diplerinden kesmektedirler. Böylece, görenler onları birbirinden rahatlıkla ayırt edebilmektedirler.²¹

Saraybosna’dan İstanbul’a doğru hareket ettikten sonra Yukarı Bosna diye adlandırdığı bu bölgede iki grup insan yaşadığını belirten yazar, bunların Türkler ve Sırlar olduğunu söylemektedir. Sırlar Hıristiyanlık kurallarına uygun olarak papazlara ve kiliselere sahiptir ve ayrıca bölgede üç tane de manastır bulunmaktaydı. Türklere gelince; yazar Türklerin çoğunun savaşçı ve yönetici olarak burada bulduklarını, hizmetlerine karşılık olarak da devletten timar elde ettiklerini ifade etmektedir.²²

Bosna toprakları oldukça geniş olduğu halde buralarda nüfusun epeyce düşük olduğunu belirten Curipeschitz, bunun nedenini keşfettiğini ifade ederek üç nedene dayandırmaktadır. Birinci neden olarak salgın hastalıklar (veba) sebebiyle pek çok kişinin ölmesini göstermektedir. İkinci neden olarak ise zor şartlar nedeniyle Sırların ve diğer gayrimüslim grupların bölgeyi terk ettiklerini yani göç ettiklerini belirten yazar, üçüncü ve son olarak devşirme sistemi nedeniyle nüfusun azaldığını vurgulamaktadır.²³ Curipeschitz’in Yukarı Bosna’da nüfusun azalmasıyla ilgili olarak ortaya koymuş olduğu bu tahmini gerekçeler devşirme konusu dışında gerçekten de tarihi gerçeklere uygundur. Ancak yazar devşirme konusunda yanılmaktadır zira devşirmenin sık sık yapılmadığı daha önce belirtildiği gibi, tarihin hiçbir döneminde büyük oranlarda çocuk devşirilmediği de bu alanda çalışan bilim adamları tarafından ortaya konulmuştur.

Devşirmelerden devlet kademesinde en çok yükselenler Bosnalılardır. Yazarın ifadesine göre bunlar Türkler tarafından en çok tutulan ve namuslu bulunan kimselerdir. Onlar gerçek Türklermiş gibi sevilir ve hatta yetiştiril-

¹⁹ Adaletnâmeler ile ilgili olarak bk. Halil İnalıcık, “Adâletnâmeler”, *Belgeler Dergisi*, C.II, S.3-4, 1967, ss.49-142.

²⁰ Curipeschitz, *age.*, s.26-27.

²¹ Curipeschitz, *age.*, s.27.

²² Curipeschitz, *age.*, s.32.

²³ Curipeschitz, *age.*, s.32.

dikten sonra kendilerine Türklerden daha fazla güvenilirildi. Yazar, “böyle oldukları için Türk padişahu bunları küçük yaşta sarayına alır, istediği gibi yetiştirir ve Bosnalı olduklarını unuttururdu”²⁴ demektedir. Ancak yazar burada yine bir yanılgıya düşmektedir. Zira sistem gereği devşirmeler birer Türk Müslüman olarak yetiştirilmekle beraber Paul Wittek, bunların aileleriyle olan ilişkilerini devam ettirebildiklerini ve hatta bazılarının nüfuzlarını iyice arttırdıktan sonra aileleri lehine faydalı bazı icraatlarda bile bulduklarını belirtmektedir.²⁵

Müslüman oldukları halde Bosnalıların nasıl hala devşirmeler arasında yer aldıkları sorusu akla gelebilir. Zira sistem gereği sadece Hıristiyanlar devşirilirdi. Bunun özel bir nedeni vardır ve bu durum sadece Bosnalılara mahsustur. Bosnalılar İslamiyet’i kabul ederken Fatih Sultan Mehmet’ten özel bir istekte bulunmuşlardır. Osmanlı sarayında hizmet etmeyi ve yüksek devlet makamlarına ulaşabilmeyi arzu ettiklerinden Müslüman olduktan sonra da çocuklarının devşirilmesini istemişler ve Fatih tarafından bu istekleri kabul edilmiştir.²⁶

Yukarı Bosna’da ilerlemeye devam eden yazar, Hıristiyanlar için, “Tanrım yardımını esirgemesin ve onları kurtarsın” dedikten sonra, ilginç bir bilgi daha aktarmaktadır. Yazara göre Türkler de Hıristiyanlar arasında yaşamak istememekteydiler zira sık sık gizlice öldürüldükleri için Hıristiyanlardan korkmaktadırlar.²⁷

Elçilik heyeti yola devam ederken I.Murad’ın türbesinin yanından geçmiş ve Priştine’de gecelemişlerdir. Daha sonra Bulgaristan üzerinden yollarına devam ederek Filibe, Edirne, Babaeski, Burgaz, Çorlu, Silivri, Büyük Çekmece yoluyla İstanbul’a ulaşmışlardır. Heyet İstanbul’da pek çok defa Sadrazam İbrahim Paşa ile görüşmüş ve bir defa da yarım saat kadar Kanuni Sultan Süleyman ile görüşerek bir hafta sonra memleketlerine geri dönmüşlerdir. Heyet aynı güzergahı izleyerek geri dönmekle beraber yazar, geçtikleri noktaları belirtmekte fakat hiçbir olay aktarmamaktadır.

Kanuni Sultan Süleyman’ın elçiler aracılığıyla Macar Kralı Ferdinand’a gönderdiği cevapta, Ferdinand’ın Macaristan tahtını Voyvoda Zapolya’ya teslim etmesi isteniyor ve bu tahtı zorla ele geçiren herkesin Padişahın düşmanı olduğu ilan ediliyordu.²⁸

²⁴ Curipeschitz, age., s.32-33.

²⁵ Paul Wittek, “Ankara Bozgunundan İstanbul’un Zaptına (1402-1455)”, *Bellekten*, (Çev. Halil İnalıç), C.VII, S.27, 1943, s.588.

²⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, Ankara 1988, s.84-85.

²⁷ Curipeschitz, age., s.34.

²⁸ Curipeschitz, age., s.3.

Eser genel olarak değerlendirildiğinde Balkanlar ve özellikle Bosna dolayları hakkında coğrafi ve etnografik açıdan dikkate değer bilgiler içermektedir. Ancak yazar zaman zaman tarafsızlığını kaybederek bazı yanlış ve yanlış bilgiler sunmakta ve yanlış değerlendirmelerde bulunmaktadır. Yine taraflı olarak, Hıristiyanların Türklere karşı nasıl duygular beslemesi gerektiği konusunda zaman zaman tavsiyelerde bulunan yazar istediğinde çok dikkatli bir gözlemci olduğunu da okuyucuya hissettirmektedir.

III. PEDRO'NUN ZORUNLU İSTANBUL SEYAHATI, XVI. YÜZYILDA TÜRKLERE ESİR DÜŞEN BİR İSPANYOL'UN ANILARI

Bu eserde Pedro adındaki bir İspanyol'un başından geçen olaylar karşılıklı 3 kişinin konuşmasıyla aktarılmaktadır. Pedro 1552 yılında Türklere esir düşmüş ve 1555 yılında Türk topraklarından ayrılmıştır. Yazar eserini kısa süre içinde kaleme alarak 1557 yılında İspanya Kralı II. Philippe'e takdim etmiştir.

Pedro 1552 yılı Ağustos ayında Kutsal Roma İmparatoru Şarlken'in donanmasıyla Cenova'dan Napoli'ye giderken Kaptan-ı Derya Sinan Paşa komutasındaki Türk donanmasının saldırısına uğradıklarını ve esir edildiklerini belirtmektedir. Pedro, yakalanmalarına gerekçe olarak forsaların (kürek mahkumları) küreklere asılmadıklarını, kaptanlarının da onları sıkıştırmaya cesaret edemediklerini göstermektedir.

Pedro'nun forsaların neden küreklere asılmadıkları ve kaptanların da neden onları sıkıştıramadıkları konusunda verdiği bilgi oldukça ilginçtir. Forsalar Türk ya da Kuzey Afrika Müslümanlarından oldukları için bilerek küreklere asılmamışlar ve Türk donanmasına yakalanmak istemişlerdi. Çünkü bu şekilde özgür kalacaklarını düşünüyorlardı. Kendi kaptanlarının forsaları sıkıştıramamasının nedeni ise kaptan ve mürettebatın esir düştikleri takdirde başlarına gelecek olan kötü muameleden korkmuş olmalarıdır. Zira Müslüman kürek mahkumları kurtulduklarında kendilerine işkence yapan kimseleri şikayet ederler ve bu kimseler diğer gemi komutanları duyunsunlar ve Müslüman forsaları dövmesinler, yaralamasınlar diye cezalandırılırlardı. Nitekim Pedro esir edildiği gün 2 kişi ibret-i alem olsun diye cezalandırılmıştır. Bunlardan birinin bilekleri, burnu ve kulakları kesilmiş ve omuzuna "böyle eden böyle olur" yazılı bir yafta yapıştırılarak Hıristiyan kaptanların görüp ibret almaları için serbest bırakılmıştır. Cezalandırılan diğer kişi ise Pedro'nun belirttiğine göre kazığa çakılmıştır. Bu olayı "ölüm-

lerin en berbadı, en korkuncu” olarak niteleyen Pedro, bazen kazığa çakılı olarak 2-3 gün yaşayanların da görüldüğünü ifade etmiştir.²⁹

Pedro kürek mahkumu olmamak için biraz da “mürekkep yalamışlığına” güvenerek hekim olduğunu söylemiş ve kürek çekmekten kurtulmuştur. Türkler “imza yerine, tuhaf bir şey kullanırlar” diyen Pedro; onların, “bir yüzüğün üstüne mürekkep bulayıp bastıklarını” ifade etmektedir.³⁰ Kısaca Türkler imza yerine yüzük üzerine işlenmiş mühür kullanmaktaydılar.

Pedro esir edilen yeni kürek mahkumlarının İtalyan olduklarını belirtmekte, hem kürek çekmediği ve esirlere faydası dokunmadığı için hem de İspanyol olduğu için onların kendisini sevmediklerini hatta şeytanı bile kendisinden üstün tuttıklarını ifade etmektedir. Pedro, kendi milleti için bir özeleştiriy yaparak dünyada en az sevilen milletin İspanyollar olduğunu ve buna da müstehak olduklarını söylemektedir. Buna sebep olarak ise şu gerekçeleri göstermektedir: “İki kişi bir yerde çalışacak olsak, hemen, o yerin sahibi kesilmeye kalkışırız; bir yemeğe davet edilsek çatalı bıçağı alıp beraberimizde götürmek isteriz; İtalya’daki askerlerimizin çapulculuğu karşısında İtalyanların bizi sevmeyişini pek tabii görmek gerekir”.³¹

Pedro hekimliğe başlamasıyla ilgili olarak gemide eline bir tıp kitabı geçtiğini, bu kitaptan öğrendiklerini ilk olarak hasta olan esirler üzerinde uyguladığını ve bu denemelerden iyi sonuçlar elde ettiğini vurgulamaktadır. Bu ilk başarılı denemelerin kendisini umutlandırdığını ve kısa zamanda tıp kitabını ezberlediğini ifade eden Pedro, daha sonraları karşılaşmış olduğu hekimlere ezberlemiş olduğu bilgileri aktardığında onların kendisini çok şeyler bilen bir hekim zannettiklerini belirtmektedir.³²

Bir gün gemide Pedro’ya muayene etmesi için oldukça hasta bir Türk getirilir. Hastanın haline bakıp nabzını yoklayınca geceyi geçiremez diyen Pedro hakarete uğrar ve hastayı muayene etmesi için geminin Portekizli Hristiyan berberi çağırılır. Berber hastayı iyileştireceğini söyler ve karışık bir yemek hazırlayarak hastaya yedirir. Ancak hasta o gece vefat eder. Bu arada Portekizli Hristiyan berberin Pedro’ya söylemiş olduğu şu sözler Türklerin ölüm konusundaki düşünceleri hakkında oldukça önemlidir. “Bundan sonra hastalara hep şifa vaat et, Türkler Hristiyanlara benzemez, ölümü hiçbir vakit hekime yüklemezler, saati gelmiş göçtü derler”.³³

²⁹ Anonim, Pedro'nun Zorunlu İstanbul Seyahati, 16 Yüzyıl'da Türkler'e Esir Düşen Bir İspanyol'un Anıları, (Çev. Fuad Carım), İstanbul 1995, s. 11-13.

³⁰ Anonim, age., s.13,14.

³¹ Anonim, age., s.14-15. Bu arada, hemen hemen bütün İtalya'nın o devirde İspanya Krallığına bağlı olduğunu belirtmek gerekir.

³² Anonim, age., s.16.

³³ Anonim, age., s.17.

Gemiler İstanbul'a döndüğünde çok büyük bir coşku ile karşılanmış, yaklaşık bir saat süren top atışları eşliğinde gemiler limana girmiş ve esirler tersanelerde boşaltılmıştır. Pedro'nun "ulu Türk" dediği padişah (Kanuni Sultan Süleyman) esirleri görmek istediğini belirtince yaklaşık iki bin kadar esir saraya götürülmüştür. Padişah kendi payına düşen beşte bir oranındaki esirleri seçtikten sonra bütün esirler Galata'daki kulelere gönderilmiştir. Padişahın esirleri kendi kulesine, diğer esirler de başka kulelere yerleştirilmiştir. Pedro'nun ifade ettiğine göre Galata'nın surları arasında pek çok kule vardı. Hatta Pedro'nun efendisi olan Kaptan-ı Derya Sinan Paşa'nın da kendine ait bir kulesi vardı ve içinde yaklaşık 700 esir mevcuttu. Türkler esirleri meslek ve sanatlarına göre ayırırlar ve dışarıda gündelikle çalıştırırlardı. Fakat esirlerin kazanmış oldukları gündelikler, sahiplerine ait olurdu.³⁴

Pedro İstanbul'da bulunan esirler hakkında ilginç bilgiler vermektedir. Çalışan esirlerin gündeliklerinin ve masraflarının hesabını tutması için bu esirlerin başına *bekçi* olarak yine bir Hıristiyan esir konulduğunu belirten Pedro, ileri gelen devlet adamlarının bayramlarda yedi, sekiz esiri azat ettiklerini ilave etmektedir ki bunların çoğu bekçilik yapan esirler arasından seçilirdi. İşte bu amaca ulaşabilmek yani azat edilebilmek için bekçi esirler işlerine sıkıca sarılırlardı. Ayrıca onların bu işi yapmaları kendileri için oldukça kolaydı. Çünkü kendileri de daha evvel normal esir olduklarından kaçmak için esirlerin başvuracakları yolları ve hileleri iyi biliyorlardı. Pedro'nun ifade ettiğine göre Türkler bu taktiklerden habersizdi. Pedro bu bekçi Hıristiyan esirleri alçak ve soysuz olarak nitelemektedir. Zira bunların Hıristiyanlara yapmadıkları kötülük kalmamıştır.³⁵

Hem temizlik ve hem de kaçmaları durumunda kolay tanınmaları için esirlerin her 15 günde bir saç ve sakallarının tıraş edildiğini belirten Pedro, Türk gemilerinde dört yıl kürek çekmeyi kendi gemilerinde bir yıl kürek çekmeye değişmeyeceğini söylemektedir. Buna neden olarak ise Hıristiyanlarda esirler bütün yıl aralıksız kürek çekerlerken Türklerde sadece yazın kürek çekildiğini;³⁶ ayrıca, Hıristiyan gemilerinde doyacak kadar peksimet verilmezken, Türk gemilerinde bol miktarda ve kaliteli peksimet verilmesini göstermektedir.³⁷

Esir kaldığı kuledeki hastalara baka baka bilgilerini artırmış ve pek çok kişiyi sağlığına kavuşturmuş olan Pedro'nun ünü giderek yayılmaya baş-

³⁴ Anonim, *age.*, s.18-19.

³⁵ Anonim, *age.*, s.20,21.

³⁶ Türk donanması ilkbaharda denizlere açılır ve sonbahara kadar denizlerde boy gösterirdi. Dolayısıyla kürek mahkumları da bu zamanlarda yoğun olarak kürek çekerlerdi.

³⁷ Anonim, *age.*, s.31.

lamış ve bu sıralarda hasta olup nefes darlığı çeken Sinan Paşa için şurup ve hap hazırlayarak onun iyileşmesine vesile olmuştur. Paşa'nın güvenini kazanmak için hazırlamış olduğu şurup ve haptan önce kendisi tatmış olan Pedro sonuçta Paşa'nın kendisine hediye olarak bir miktar para ve kıyafet verdiğini belirtmektedir. Efendisi Sinan Paşa'nın çok iyi bir insan olduğunu da ilave eden Pedro diğer hekimler alınmasın diye Paşa'nın kendisine, onu değil bir uşağını tedavi ettiğini söylemesini tenbihlediğini dile getirmektedir. Ayrıca İstanbul'da pek çok hekim ve eczacı bulunduğunu ifade eden Pedro bunların çoğunun Yahudi olduğunu belirtmektedir.³⁸

Pedro'nun değinmiş olduğu bir diğer nokta da ihtida (din değiştirerek Müslüman olma) konusudur. Sinan Paşa Pedro'ya Müslüman olmasını teklif etmiş ve kabul ettiği takdirde onu Padişahın hekimbaşılığına bile getireceğini söylemiş fakat Pedro bu teklifi kabul etmemiştir. Bu arada Türk topraklarında zorla Müslüman yapıldıklarını iddia edenlerin de yalan söylediklerini ifade eden Pedro, İslam Dini'nde zorlamaya müsaade edilmediğini belirtmektedir. Bu kimselerin zorlama dedikleri şeyin arka arkaya üç defa Müslümanlığı kabul etmek teklifiyle karşılaşmış olmaları olduğunu söyleyen Pedro, bunların, kabul etmediklerinde "sen bilirsin" teklifiyle karşılaştıklarını dile getirmektedir.³⁹ 1552 yılında esir olarak İstanbul'a getirilen Pedro 1555 yılında kaçarak ülkesine dönmüştür. Genel olarak Pedro'nun aktardığı bilgilere ve değerlendirmelerine bakıldığında oldukça çarpıcı ve mümkün olduğunca objektif olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Bartholomaeus Georgievic'in eserinden anlaşıldığına göre Osmanlı döneminde savaşlarda yakalanan esirler halka belli bir miktar para karşılığında satılır, efendisi memnun kalmadığı takdirde esiri tekrar esir satıcısına iade edebilirdi. Esir satın alan kimseler onları su satıcılığı (saka), koyun çobanlığı, çiftçilik, seyislik vb. işlerde çalıştırırlar; isterlerse belli bir bedel ya da hizmet karşılığında azat ederek serbest bırakabilirlerdi. Bu arada seyahatnameden çıkan bir başka sonuç esirlerin sürekli kaçarak serbest kalmak istemeleridir. Esirlere Müslüman olmaları yönünde telkinde bulunulur ancak zorlama yapılmazdı. Müslüman olmayı kabul etmeleri durumunda bu kimseler sünnet ettirilirdi.

Georgievic'in eserinden Türk kültürü hakkında bilgiler edinmek de mümkün olabilmektedir. Yazar Türklerin yıkanmayı çok sevdiğini, Hıristiyanların ise pek yıkanmadıklarını belirtmektedir. Ayrıca Türkler ibadet

³⁸ Anonim, age., s.21,22.

³⁹ Anonim, age., s.24,25,26.

yaparken Hristiyanları yanlarında istememektelerdir zira onları ibadet yerlerini kirleten kişiler olarak düşünmektedirler. Çocukların yaklaşık 7-8 yaşlarında sünnet ettirildiği, bunun nedeninin çocuğun kelime-i şahadet getirecek yaşa gelmelerinin beklenmesi olduğu anlaşılmaktadır.

Benedict Curipeschitz'in seyahatnamesinden anlaşıldığına göre Avrupalılar, Bosnalı Müslümanlar örneğinde olduğu gibi, Osmanlı Devleti'ndeki bütün Müslümanları Türkler olarak değerlendirmektedirler. Yani Türk kelimesi kapsayıcı bir anlamda kullanılmaktadır. Özellikle Curipeschitz'in eserinde Türklerle karşı önyargılı ifadeler ve bilgiler olduğundan seyahatnamelerin dikkatli bir eleştiri süzgecinden geçirilerek okunması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Curipeschitz Bosna'da Hristiyanların yeterince din adamına, kilise ve manastıra sahip olduğunu belirtmektedir. Bu durum Hristiyanların Osmanlı Devleti çatısı altında ibadet özgürlüğü içinde yaşadığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca Osmanlı padişahının Bosnalılara çok güvendiği ve bu yüzden Bosnalılardan pek çok devşirme yapılarak bunların yüksek devlet görevlileri oldukları anlaşılmaktadır.

İspanyol esiri Pedro'nun seyahatnamesine göre esirlerden beşte biri devlete ait olur; Türkler esirleri meslek ve sanatlarına göre ayırır, dışarıda gündelikte çalıştırır, esirlerin kazanmış oldukları gündelikler, sahiplerine ait olurdu. Devlet adamları zaman zaman esirleri azat eder; İspanyollarla karşılaştırıldığında Türkler kürek mahkumlarına çok daha iyi davranırdı.

Yine Pedro'nun aktardığına göre İstanbul'da bulunan hekim ve eczacıların çoğu Yahudi kökenlidir. Pedro'nun değinmiş olduğu bir diğer nokta ise ihtida (din değiştirerek Müslüman olma) konusudur. Pedro'nun İslam dinine girmesi yönünde kendisine ve esirlere telkinde bulunulduğunu ancak zorlama yapılmadığını hatta İslamiyet'in zorlamaya müsaade etmediğini ifade etmesi oldukça önemlidir.

Birinci el kaynaklar arasında yer alan seyahatnameler oldukça faydalı olup tarih araştırmalarında mutlaka kullanılmalıdır. Ancak yazarlar tarafı görüşler aktarabileceğinden eserlerin ciddi bir eleştiri süzgecinden geçirildikten sonra kullanılmasına dikkat edilmelidir.

KAYNAKLAR

- Aksulu, N. Melek; Mohaç Esiri Bartholomaeus Georgievic (1505-1566) ve Türklerle İlgili Yazıları, Ankara, 1998.
- Anonim; Pedro'nun Zorunlu İstanbul Seyahati, 16 Yüzyıl'da Türkler'e Esir Düşen Bir İspanyol'un Anıları, (Çev. Fuad Carım), İstanbul 1995.
- Busbecq, Ogier Ghiselin; The Turkish Letters of Ogier Ghiselin de Busbecq, London 1968.
- Curipeschitz, Benedict; *Yolculuk Günlüğü 1530*, (Çev.Özdemir Nutku), 2.bs., Ankara 1989.
- Çolak, Kamil; *XVI.Yüzyılda İstanbul'da İhtidâ Hareketleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2000.
- Dernschwam, Hans; *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, (Çev. Yaşar Önen), Ankara 1992.
- Ercan, Yavuz; "Türkiye'de XV. ve XVI. Yüzyıllarda Gayrimüslimlerin Hukukî, İctimaî ve İktisadî Durumu", *Bellekten*, C.XLVII, S.188, Ankara, 1983, ss.1119-1149.
- İnalçık, Halil; "Adâletnâmeler", *Belgeler Dergisi*, C.II, S.3-4, 1967, ss.49-142.
- Krafft, Hans Ulrich; *Türklerin Elinde Bir Alman Tacir*, (Çev. Turgut Akpınar), İstanbul 1996.
- Özcan, Abdülkadir; "Devşirme", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.9, İstanbul 1994, ss.254-257.
- Mayes, Stanley; *Sultan'ın Orgu*, (Çev. M. Halim Spatar), İstanbul 2000.
- Reyhanlı, Tülay; İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1582-1599), Ankara 1983.
- Schweigge, Salomon; *Sultanlar Kentine Yolculuk (1578-1581)*, (Çev. S. Türkis Noyan), İstanbul 2004.
- Şemseddin Sâmî; *Kâmûs-ı Türkî*, Dersaadet, 1317.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; *Osmanlı Tarihi*, C.II, Ankara 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; "Devşirme", *İslam Ansiklopedisi*, C.3, Eskişehir, 1997, ss.563-565.
- Üçel Aybet, Gülgün; Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699), İstanbul 2003.
- Witteck, Paul; "Ankara Bozgunundan İstanbul'un Zaptına (1402-1455)", *Bellekten*, (Çev.Halil İnalçık), C.VII, S.27, 1943, ss.588.
- Wratislaw, Baron W.; *Baron Wratislaw'ın Anıları*, (Çev. M. Süreyya Dilmen), İstanbul 1996.
-; I.Uluslararası Seyahatnamelerde Türk ve Batı İmajı Sempozyumu Belgeleri (28.X-1.XI.1985), Eskişehir 1987.
-; "Yabancı Seyahatnamelerde Türkiye", *Türk Yurdu*, C.33, Sa.310, Ankara 2013.